

Sproget i Thorvaldsens dagbog og tidlige breve

Af Jørn Lund

Bertel Thorvaldsen levede fra 1770 til 1844, det meste af sit liv i Italien, hvor han ofte var omgivet af danskere. Han forlod Danmark i 1796 og har haft dansk som sit modersmål også i det fremmede, selv om han naturligvis har haft brug for at udvikle et vist kendskab til andre sprog, først og fremmest italiensk og tysk.

Sproglige forudsætninger

Thorvaldsens egne sproglige forudsætninger er præget af københavnsk, som det taltes af personer uden særlig uddannelsesmæssig baggrund i slutningen af 1700-tallet, et sprogtrin som er ganske veludforsket. Faderen, Gotskalk Thorvaldsen (isl. Gottskálf Thorvaldsson) kom til Danmark som 17-årig; han var søn af præsten i Miklabær på Island og må livet igennem i sit talesprog have haft visse fra københavnsk afvigende sprogræk. Men hans beherskelse af dansk skriftsprog var alt i alt på højde med, hvad der har været almindeligt blandt de håndværkere, der kunne skrive. Moderen var datter af degnen i Nørre Nisum og skal have haft en ganske velbevaret dialekt livet igennem. Der foreligger et enkelt brev fra hende til sønnen.

Der er dog ingen spor af hverken islandsk eller jysk i Thorvaldsens skriftsprog, hvad der ikke kan undre. Børn henter normalt ikke deres mønstre hos forældre, men hos deres jævnaldrende kammerater.

Skriveproblemer

Thorvaldsens foretrukne udtryk var ikke det sproglige. Han skal i selskab have været ret ordknap, og kun nødig satte han sig til at skrive. Da han fik råd til det, havde han som regel andre til at klare sine skriveopgaver. Det står da heller ikke klart, om han har fået regelmæssig skoleundervisning, eller om det er faderen, der har lært ham at skrive. I hvert fald var Thorvaldsens ulyst til at korrespondere

med familie, venner, bekendte og velyndere legendarisk og ganske plagsom for flere af dem, og det fremgår af flere breve, at han selv erkendte sin skriveulyst:

I et brev fra 1794 til Sophie Amalie Kurtzhals beder han om undskyldning for ikke at være nået frem, så han kunne tage afsked med hende før hendes afrejse, og han konstaterer, at det også er bedre at tale end at skrive sammen »... *Ieg kan have den fornøelse at tale med dem bødre en Ieg kan have med at skrive som de ser...*«

Brevet ser i sin helhed således ud:

Høystærede Venende

Jeg Beder skyldig om forladelse at ieg kom for sildig at Bede dem og deres Venende farvel, men Ieg haaber at dig eller Iomfru Lund tar mig det ikke fortrydelig op da Ieg kom strax da de var bote da Ieg ikke hafde vendet at de hafde Reyste bordt saa snart! men deres moder har talt om at Reyste der ud til dem saa Reyste Ieg med for en fiæl skyl da Ieg kan have den fornøelse at tale med dem bødre en Ieg kan have med at skrive som de ser Ieg beder hilsem Iomfru Lund fra deres B. Thorvaldsen.

Det er ikke svært at forstå, at Thorvaldsen kun i nødstilfælde betjente sig af skriftsproget. Der er anakolutier (sætningsbrud), der kan gøre det svært at forstå meningen, der er forkerte bøjningsformer, der er ukorrekte fonetiske stavemåder, der er reversalfejl (bogstavombytninger), og samme ord gengives ofte på forskellig måde.

I en henvendelse af 5/1 1795 til Kunstakademiet beder han om endnu et års pension (understøttelse) for at kunne fortsætte sine studier *tillige at ieg ved samme hielp kunde erverve mig de Sprogkundskaaber; uden hvilke ethvert fremskridt er umuligt*. Det er dog nok fremmedsprogene, der har haft højeste prioritet.

Til Nicolai Abildgaard skriver han i 1797: *ieg forlader mig paa at De vil vedbeholde den samme godhed for*

mig som ieg forhen har haft prøver paa og at mine Breve i Hvor magre de endog maatte udfalde ikke vil verre Dem uvelkommen.

Abildgaard har åbenbart heller ikke i de følgende år været helt tilfreds med Thorvaldsens tilbagemeldinger, men skriver storsindet i et brev af 17/1 1804: *Uagtet ieg ikke hører noget fra Dem uden paa anden Haand, saa kan ieg ikke unlade at tilkiendegive Dem den glæde ieg føler ved den fremgang De har gjort, da ieg uforandret er Deres oprigtige Ven.*

Det har også besværet Thorvaldsen at skulle skrive til gesandten og velynderen, baron Herman Schubart (1756-1832). Selv om Thorvaldsen uden tvivl har fået hjælp til at skrive det nedenfor citerede fremsendte brev fra begyndelsen af 1804, skriver han: *Deres Eccellenza maa forlade mig dette Smørierie da ieg af uvane i at skrive bebyrder Dem med et Brev som De moxen (næppe) vil kunne lese.*

Thorvaldsen har lejlighedsvis kunnet kokettere selvironisk med sine færdigheder som brevskriver. I en koncept til et brev til Hermann Schubart skriver han i november 1804:

Af Deres kiære Brev d 26 Novmber seer jeg Deres Excellenza ikke har bekommet mit Svar som jeg har skrevet Postdag derefter det er mig ikke mulig at opfylde min skyldhed og Pligt at besvare Dem samme Dag da jeg kommer Brevene saa sildig saa stor en Heldt som jeg endog er i at skrive.

I samme brev forekommer der i øvrigt en flot formulering af, hvordan Thorvaldsen har betragtet sin kunst. Han skriver: *Jeg er nu snart ferdig med at modellere en Bacchus af samme størrelse som min Ganimed der nu kryber ud af Marmoret.*

Mange har gjort bemærkninger om Thorvaldsens sproglige armod; således skriver Fr. Noack om den danske billedhuggers stærke placering blandt tyskerne i Rom, herunder det tyske diplomati. Blandt gæsterne i gesandtskabet var »dann auch der Däne Thorvaldsen, der sich ganz zur deutschen Künstlerschaft hielt, obschon er das Deutsche ebenso mangelhaft sprach wie das Italiensche und wie seine Muttersprache, die er in Rom verlernt hatte.« Dette sidste turde siges at være forkert.

At Thorvaldsen virkelig har døjet med at formulere sig skriftligt, fremgår også af de mange overleverede kladder, udkast og skitser til breve. 30. november

1804 sender han fra Rom et brev til Herman Schubart efter at have bakset med tre udkast:

1: *Deres Kierer brev af 2 Novnbr bekom jeg saa seldig at jeg ikke kunde opfylde mig pligt at besvare det samme Dag men skrev et brev Pasdagn derefter som jeg ser Deres Excelenze ikke har*

2: *Deres Kerre Brev af 2 Novenbr bekom jeg saa seldig at jeg ikke kunde opfylde min Pligt at besvare det samme Dag, jeg tilskrev Deres Eccellenze Pastdagen derefter som jeg ser af Dene Skrivelser af 26 Novenber De ikke endnu bekommet.*

3: *Deres Kiære Brev af 2 Novenbre imodtog jeg med stor Gældre men tellige saa sildig at jeg ikke var istan til at Opfylde min skyldighed og pligt at besvare det samme Dag, Jeg skrev dem Neeste Postdag der efter, og ser af deres Eskeste Gode Skrivelse telmeg af 26 Novmbr endnu ikke har bekommet met brev.*

Man ser virkelig en mangfoldighed af skrive- og staveproblemer bare i disse tekststumper. Der er en stor mængde ord med stærkt varierende stavemåder. Mange, måske flertallet af ord, har ikke haft faste ordbilleder i Thorvaldsens bevidsthed. Der er reversalfejl (bogstavombytninger) og en større usikkerhed i brugen af store og små bogstaver end i samtiden, der er sammenskrivningsproblemer, der er ordlæderinger og helt primitive stavemåder, som man kender det fra små børn, der f.eks. ikke kan forstå, at »Ellen« ikke staves »ln«; der skelnes ikke konsekvent mellem bogstavnavn og lydværdi, når Thorvaldsen bakser med retstavningen.

Det er hjerteskrærende at se, hvilke konsekvenser Thorvaldsens skriveulyst får for de nærtstående. Moderen og især faderen føler sig svigtet; og på et tidspunkt ophører faderen med at skrive, hvorfor Thorvaldsen i et brev til Abildgaard (28/7 1805) skriver:

jeg begriber ikke hvorfor han aldrig Skriver mig til; jeg har paa to Breve ingen Svar faaet, han er vist vred paa mig fordi jeg ikke kommer tilbage ...

Ernst Jonas Bencard, som er projektansat som kunsthistorisk kommentator ved Thorvaldsens Museums Brevcenter, oplyser, at museet har otte breve fra far til søn og véd, at der i hvert fald har

været et niende, som nu er bortkommet. Af breve fra søn til fader ved man, at der er skrevet syv i perioden 1796-1805. Gotskalk godtager ikke sønnens henvisning til, at det falder ham svært at skrive (20/10 1805):

»Hvad din Skrivning angaar da skriver du gott nokk til at lese det skal ei fremvises for naaget Collegiom, skrev du litt flittigere vilde det falde af sig selv, der er aldrig naagen stor Kunstner skriver gott.«

Brevet er afsendt fra Vartov, hvor faderen som enke-mand i sin armod var henvist til at »vere i mellem halte blinde stumme og alle Slags Krøvlinger.«

Thorvaldsens skrivevægtring, parret med en indis-kutabel kynisme, ligger også bag nedenstående ci-tat (10/8 1804) fra et brev, afsendt af Anna Maria Uhden, som havde ladet sig separere og havde for-ladt mand og børn pga. et kærlighedsforhold til Thorvaldsen, med hvem hun fik to børn. Det af-holdt ham ikke fra at kunne finde på at forlade Rom uden at lade Anna Maria det vide. Teksten føl-ger Brevcenterets justeringer af Louis Bobés over-sættelse af brevet.

»Uden at smigre Dem med at De er mig meget kær, overlader jeg Dem at betænke, at da jeg hørte om Deres anden afrejse, var jeg utrøstelig og end meget mere, da det ikke var muligt at få høre nyt om Dem, for De kan være vis på, at jeg spurgte alt hvad jeg kunne. Det blev sagt mig, at De havde et for-hold til grevinde Moltkes kammerpige, som jeg ikke kunne tænke mig i Rom. Jeg vil ikke tro på alt hvad man siger, men da jeg ser, at De ikke har vær-diget mig at lade mig vide noget om Dem, tvivlede jeg næsten om, at De da, efter at være draget uden for Roms porte, skænkede mig en tanke. Det synes, at det er ikke så, hvorfor jeg beder Dem om ofte at lade høre nyt fra Dem; eftersom jeg ikke kan tale med Dem, giv mig trøst med et brev, for jeg beder gud, at tiden må gå hastigt, for at jeg kan have den glæde at tilbringe et lille stykke tid sammen med Dem; for jeg kan ikke fornøje mig uden Dem, og det skal være et sikkert tegn på, at De er den samme som før, om De så bare skrev en eneste linje er jeg tilfreds, gør mig nu den glæde.«

Men glæden var opbrugt et år senere, da Anna Maria Uhden skrev dette (17/8 1805), her gengivet i Øjvind Andreasens oversættelse:

»Fra det øjeblik, De rejste, har jeg hverken dag eller nat fundet hvile, for jeg havde aldrig troet, at De kunne forlade Rom på den måde, i vrede, skønt De jo så den sorg, jeg følte ved at miste Dem. Jeg tænkte dog, at De ville sende mig nyt fra Dem, straks De var kommet frem, men jeg kom jo på andre tanker, da jeg hørte at De havde skrevet til Deres ven [Stan-ley] og i det brev spurgte De, hvorledes Deres hund havde det. Når De kunne have såmeget tanke for et dyr, så synes jeg, at De gerne kunne have sendt mig en linje, især da De jo ved, hvor glad jeg bliver ved at få brev fra Dem. Jeg forstår jo nok, at De ikke mere er den, De var før, men De må dog huske, at, efter bekendtskabet med Dem, slog jeg både min mand og døtre ud af mine tanker.«

Materialet

Thorvaldsen har efterladt sig hundreder af breve og en rejsedagbog. Den er udskrevet og tolket af Just Mathias Thiele (1795-1874), og senere, i henholdsvis 1922 og 1923, er den afskrevet af cand. phil. D. E. Ru-gaard, renskrevet af ingeniør Vilhelm Marstrand, justeret af Øyvind Andreasen omkring 1950 og end-nu engang revideret af Brevcentret på Thorvaldsens Museum. Man kan få et indtryk af fremstillingsfor-men i nedenstående tekstprøve, som rummer de to første dagbogsnotater fra Malta, 16.-17. januar 1797.

Malta

Den 16 Om ettermiddagen Kl 5 tog ieg fra fregatten Janua: som gek til fra Malta til Tripolig. Det smertede mig at side i baaden og see den gaa fra mig ieg havde unt ved at skiule min graad for vis Kunselen som sad i baden tilligge med Pilotten og en anden som ieg ikke kiende
Ieg kom i land og Pilotten viste mig til min kabeten [kaptajn] for Speronaren som jeg skal gaae med Han kom strax iem, Han vilde trøste mig da han saa ieg hvar bedrovet og sagte non fors[.] ieg spiste hos til aften og siden viste han mig vor ieg
17 skulde ligge som var Ret got ieg latte mig og fält endeliggen [i] sønv min vert kom og vonnede [væk-kede] mig og Hegtor Han faunede mig og kyste mig ieg gek ud og kom til Speronaren for at tage Nogget

Rent paa og gek derfra til den danske brik for at tale med kabethennen men han var ikke ombord ieg kek [gik] iem og paa Veien var Hektor lysti og giode iat [gjorde jagt] paa nogle geder som spran omkreng og Rev en pige om som havde et barn paa armen men det fek ikke noget skade siden Rev den en Dreng overende som man lo af

De fleste af Thorvaldsens breve er usikre kilder til viden om hans sprog, men fra hans tidlige år findes der et betydeligt antal, som må antages ikke eller kun delvis at være gennemset af andre.

Et eksempel på et brev fra Thorvaldsen følger her. Det er første del af et koncept til et brev fra 1797. Adressaten er Nicolai Abildgaard. Thorvaldsen anstrengte sig uhyre meget, når han skulle skrive til Abildgaard, og det kan ikke afvises, at han har fået hjælp til dele af dette koncept, som han i det mindste selv har skrevet ned på papir. Her bringes et uddrag:

Efter lang Tavshed giver ieg mig den Ære at tilskrive Jost[it]sraaden. Det havde vel verret min skyldighed tiligerre at tilkiendegive Dem min vedblivende Hengivenhed og Taknemmelighed for den megen Godhed som De bestandigen har beviist mig. men overbevist om at De ikke tviller paa mit Sindelag har ieg ikke vildet Incommodere Dem med en skrivelse førend at ieg tillige kunde melde Dem noget som fra konstens side kunde intreserre Dem og give Dem efterretning om min fremgang i den Del af konsten til hvilken ieg har bestemt mig. Den lange Søs Reyse gav mig ikke megen Materrie til at skrive om. Ved mit korte ophold i Neapel saa ieg de ting som fr[em]mede plær at see, og ved min ankomst i Rom [over]vældede mig de mange merværdeheder som denne Bye frembyder saaledes at ieg ikke viste hvo[r ieg] skulde begynde. ieg kunde her ikke haabe at gjøre nog[en Be]mæring der fortiente at meddels førend at ieg h[av]de giødt mig bekendt med det Hele og dets fonemeste Dele; ikke Heller kunde ieg ligge Hand paa arbeædet entil ieg havde inrettet mig og funden et beqvem Verksted. ieg har nu seet og til dels allerede studeret de fornemmeste Ting her, ieg har giøt [gjort] mig bekendt med askellige kunstnere og andre personer som intresere sig for kunsten af hvis omgan ieg kan Reæne [regne] paa at profeterre ved mit ophold her; og arbeider nu med al muelig flid [sætningen overstreget]

mangel paa marmer blokke medens Søs krigen forhindrede Fartøerne fra Carrara at inløbe i Tibrenen hold mig nogen tiid tilbage, og neppe havde ieg i Julig moned [juli måned] erholdet et stykke saa [blev] ieg overfalden af en feber som Røvede mig nogle uger i miller Tiid gor [gjorde] ieg nu Rothe[s] Byste saa got som færdedg og alene Vanskeligheden med Transporten hindrer mig at sende det bort førrend enden af aaret. skulde Hans Ven[ner] ønske at bekomme det udafhindret saa beder ieg at det maate meldes mig om ieg skulde skekke det over land, dersom at de derremod lader det bero til foraarret saa hober ieg at kunde tillige sende Berstorff[s] Byste som ieg har ud af puntterne. Ved det gjorde forsøeg har ieg funden at Vanske[li]g[h]ed[n] i at arbeide i marmor ikke er saa stor som ieg forrestilte mig og saa snart de omtalte Byster er ferdige agter ieg at gjøre en figur i marmor men er enu ikke Ret enig med mig selv angaaende Sossattet Jostisraaden ved af de offennlige Tidender at en Del af kunstsagerne aller Rede forrige sommer blev enpaked for at sendes til Frazoserne og at andre i vinter havde samme skiebne. Da ieg kom til Rom var de som de havde valgt ud af det Capitolinske museum indpakkede og det Vatekaniske museum ma[ng]lede allerede den berymte Antinous, Herkules med sin Søn paa armen, de to greske felisofer med ander mindre betydende stykker (---)

I det følgende skal jeg se nærmere på først og fremmest Thorvaldsens problemer med retstavningen. Man må erindre sig, at tiden ikke kendte til nogen retskrivningsordbog, og at man var fortrolig med større variation i skriftbilledet, end man er i dag. Latinskolen havde fået anvist en rettesnor, også for stavningen, i Ove Mallings »Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere« (1777), men Thorvaldsen havde ingen berøring med latinskolen – i modsætning til mange andre kunstnere. Selv H. C. Andersen måtte som bekendt på stropetour i Meislings latinskole i henholdsvis Helsingør og Slagelse.

Thorvaldsen sloges tydeligvis med store personlige skriveproblemer. Alligevel skrev han dagbog, da han ufrivilligt længe måtte opholde sig på Malta i forbindelse med sin store udenlandsrejse.

Dagbogen repræsenterer nok det mest sammenhængende tekststykke, der står til vores rådighed. Nogle af brevene er skrevet af ham selv, andre er som nævnt gennemlæst og rettet af venner og bekendte

og senere afskrevet mere eller mindre korrekt af Thorvaldsen. Atter andre er skrevet af private sekretærer. Det brevmateriale, der ligger til grund for sonderingerne i denne analyse, begrænser sig til de tidlige år, dvs. perioden fra 1793 til 1805. Thorvaldsens alder steg i denne periode fra 23 til 35 år.

Brevmaterialet er altså i flere henseender heterogent. Dagbogen er skrevet fra 16. januar 1797 til 17. februar, og til den har Thorvaldsen ikke haft nogen skrivekyndige hjælpere. I det følgende vil dagbogen derfor i første omgang blive lagt til grund for en beskrivelse af Thorvaldsens stave- og sprogvanskeligheder; der suppleres med materiale fra de tidlige breve, idet der henvises til de kategoriseringer af afvigelserne, der er foretaget i dagbogsafsnittet.

Stave – og skrivevanskeligheder

Dagbogsnotaterne er generelt præget af Thorvaldsens usikkerhed og uvanthed med at skrive. Labiliteten er så stor, at tolkningen af skrift-lyd-relationen ikke sjældent er behæftet med usikkerhed. Der er problemer på alle niveauer. Thorvaldsens syntaktiske spændvidde er begrænset, der er problemer med sætnings- og periodeafgrænsning, med brugen af store og små bogstaver, med stumme bogstaver. Nedenfor ser vi på mere specielle problemzoner for Thorvaldsen.

Moment 1:

Det samme ord gengives ofte forskelligt. *Kaptajn(en)* forekommer eksempelvis gengivet

- Kabeten
- Kabethennen
- kabethenen
- kabetheinen
- kabetenen

Men endnu på Thorvaldsens tid fandtes der en trestavet form af ordet med en fra *i* svækket vokal i anden stavelse: »Kapetæjn« osv.

Speronaro(en) gengives

- Speronaren
- Speron
- speronaren

Tendensen er gennemgående i alle papirer, skrevet af Thorvaldsen. Et eksempel fra brevsamlingen kan være:

Justitsraad(en) gengives

- Jostisraaden
- Jostitsraaden
- Justetzraad
- Justitz Raad
- Justidsraad

Moment 2:

Lange ord er særlig vanskelige for Thorvaldsen:

Vicekonsulen gengives »vis Kunselen«, *Fuldmægtigen* »fulmeten«, *Officerer* skrives »offersire«, *convoiere* bliver til »covoiere«, *komediehuset* gengives »komed-Huset«, *fysiognomi* bliver til »fesionumie« og *menageriet* til »Minasariet«; »aristokratdigske« er Thorvaldsens gengivelse af *aristokratiske*.

Fra brevsamlingen stammer bl.a. formen »Taknenmelighed« samt *Excellence*, der gengives bl.a. som »Eccellenza«, »Ecellenze«, »Excelenze« og »Eskeste«.

Moment 3:

Der er usikkerhed mht. helt elementære kvantitetsangivelser, bl. a. den, at dobbeltkonsonant efter vokal angiver kort vokallængde:

- til ligge (tillige)
- Nogget (noget)
- moggenen (morgen)
- smuke (smukke)
- daggen (dagen)
- Husset (huset)
- talle (tale)
- grupe (gruppe)
- smuge (smukke)
- forrestillede (forestillede)

Brevmaterialet rummer adskillige tilsvarende eksempler, men med større mellemrum end dagbogen:

- forre visse (forevise)
- verret (været)
- felisofer (filosoffer)

Moment 4:

At Thorvaldsen har været ordblind, er der mange tegn på. Reversaler er hyppige:

- sønv (søvn)

kaderdal (katedral)
beserv (besvær)
fergaten (fregatten)
franks (fransk)
ad (da)
kaderdalkrigen (katedralkirken)
teiseben (Tischbein)
etrusigske (etrustiske)
frabrigen (fabrikken)
nenv (nævn)

Brevmaterialet rummer supplerende eksempler som

protrait (portræt)
Tebrenen (Tiberen)

Dertil kommer, at der er gennemgående problemer med to- og trekonsonantgrupper og med gengivelsen af -ng (udtalt »æng«):

spran (sprang)
mage (mange)
tejnigger (tegninger)
jat (jagt)
skude (skulde)
tat (talt)
Versted (værksted)
Rekomedasion (rekommendation)
møkt (mørkt)
dokirke (domkirke)
munomet (monument)
svate (svarede)
snat (snart)
mogen (morgen)

Brevsamlingen supplerer med et omfattende materiale:

lensel (lengsel)
sistegan (sidste gang)
opmeksomhed (opmærksomhed)
bote (borte)
matpaaliggende (magt-)
forfaning (forfatning)
lysted (lyststed)
Forsterning (forstærkning)

Fjernvirkninger forekommer også, her det forhold, at et senere følgende r (i -brik) fremkalder et r allerede i første stavelse:

frabrigen (fabrikken)

og i brevsamlingen:

bivis (bevis)
bigriber (begriber)
protrert (portræt)

Moment 5:

Der forekommer falske restitutioner. Ordet 'sagde' havde i daglig tale »stunt« g og d, men Thorvaldsen skriver et sted »satte«. Blødt d var i postvokallisk stilling (efter vokal) oftere stunt end nu, og Thorvaldsen har indsat et i »udbeskeden«, *ubeskedden*.

Skrivemåden »megdag« for *middag* kan tolkes enten som udtryk for usikkerhed om, hvor mange stumme bogstaver der er i ordet, eller som en fjernvirkningsfejl: det sidste g fremkalder det første.

Brevsamlingen supplerer med:

dig (De)
Julig (juli)
vedbeholde (vil beholde)
udforskammet (uforskammet)
udbeskrivelig (ubeskrivelig)
Død (dø)

Moment 6:

øj- og i nogen grad aj-diftongen volder vanskeligheder:

Fartøet (fartøjet)
nølen (nøglen)
tøeg (tøj)
kesserlige (kejserlige)

Fra brevmaterialet:

fornøede (fornøjede)
fornøelse (fornøjelse)
Arbeæde (kan tolkes som reversal; ordets vokal i diftongen var æ-agtig.
plæer (plejer)
Reæne (regne)
leælighed (jf. Arbeæde)
tilvæebringef (jf. Arbeæde)
bebrædelse (bebrejdelse)
teælig (dejlig, jf. Arbeæde)

Moment 7:

Usikre skriftbilleder kan også føre til fonetiske staveformer, der ufrivilligt afspejler udtaleformer:

- vær (vejr)
- obra (opera)
- gek (gik)
- fek (fik)
- temlig (temmelig)
- frangsua (François)
- iem (hjem)
- nole (nogle)
- billehuger (billedhugger)
- bellegalleriet (billedgalleriet)
- dabak (tobak)
- senal (signal)

En form som »Rafel« kan man næppe tage som udtryk for nogen udtaleform; den må snarere tilskrives problemer med gengivelse af to nabovokaler.

Fra brevsamlingen:

- menister (minister)
- i miller Tiid (imidlertid)
- Meddelhavet (Middelhavet)
- skekke (skikke (=sende))
- Jostisraaden (justitsråden)
- des (dets), kan også tolkes som tokonsonant-reduktion
- bederre (bedre)
- synnes (synes)
- Reskaber (redskaber)
- askillige (adskillige)

Sprogtrinnet

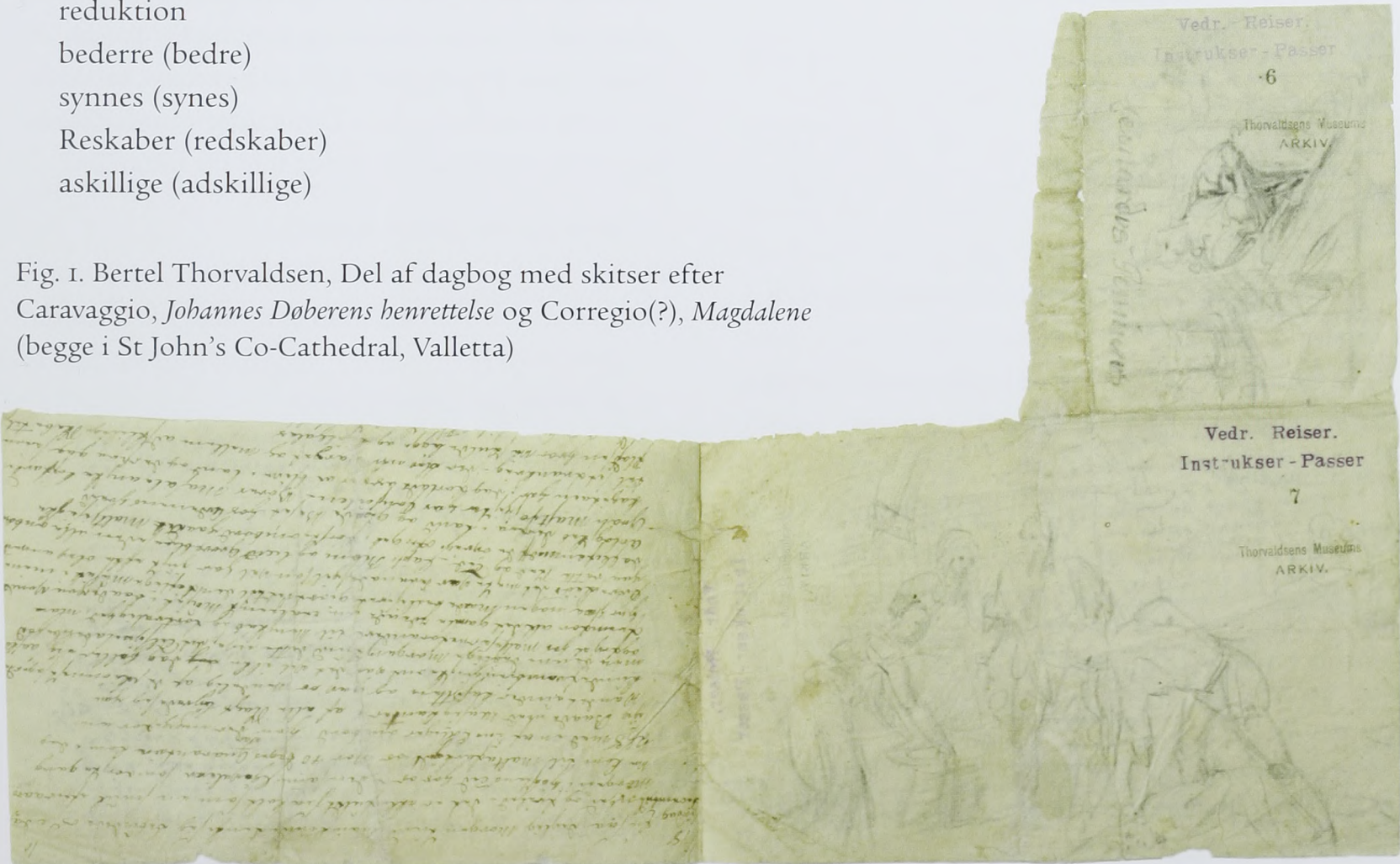
For en medforfatter til *Dansk Rigsmål* (herefter forkortet DR) har det været spændende at analysere et materiale, der evt. kunne nuancere og modificere det billede af udtaleforholdene i København, der er givet i værket. Men det meste bekræfter tidligere analyser af sprogtrinnet. I København var der ikke store udtaleforskelle mellem høj og lav blandt indfødte københavnere, men uden for byen var dialekterne velbevarede. En håndværker som Thorvaldsens far har nok haft større vanskeligheder ved visse fremmedord, end de dannede, men først i løbet af 1800-tallet bliver de sociale forskelle tydeligere. Man har næppe opfattet Thorvaldsens udtale som »jævn«. Det var hans ordknaphed og måske hans usikre skriftsprog, man bemærkede. Og Thorvaldsens sprog var ikke dialektalt.

Et åbent a (DR § 4.1) må ligge bag staveformen »Larsten« (lasten)

Det lange å var tidligere, især i lavsocialt sprog, mere lukket, i retning af o, og brev materialet rummer et par eksempler, der kunne afspejle dette:

- hober (håber)
- Moned (måned)

Fig. 1. Bertel Thorvaldsen, Del af dagbog med skitser efter Caravaggio, *Johannes Døberens henrettelse* og Corregio(?), *Magdalene* (begge i St John’s Co-Cathedral, Valletta)

Velkendte vokalkvaliteter foran – r (DR § 24)
afspejles af staveformerne

kerke, kerger (også »Kirke« forekommer)
tørgerne (tyrkerne)

Og fra brevsamlingen:

verkelig (virkelig)

Den såkaldte frikkedelleffekt, svækkelse af fuld-
vokal i 2. optaktsstavelse (DR § 108), var mere
udbredt i 1700- og 1800-tallet, ikke mindst hos de
lavere lag i København. Hos Thorvaldsen fore-
kommer

soggelade (chokolade)
paseser (passager)
fesentere (visitere)
fesentiren (visitatøren)
ellemenason (illumination)

Fra brevsamlingen:

vatekaniske (Vatikaniske)
profetere (profitere)

Brevsamlingen rummer endvidere en reduktion af
den midterste af tre optaktsstavelser (DR § 109),
»lok motiveffekten«:

Entresand (interessant)
intreserre (interessere)

Materialet rummer enkeltordsforekomster og kon-
struktioner, der er beskrevet i DR, og som kan
have haft et vist lavsocialt præg, selv om det først
var generationen senere, for hvem det var påfal-
dende.

min vert kom og vonnede (vågnede) mig (DR §
130)
ieg begynder at finde mig bedre i dette komers
en som før (DR § 123)
bedre Kiøb end som ellers
saa Gud ielpe de daalige (DR § 86)
... som Ham var bleven givet af stor Mesteren
for det Han Havde malet ... (DR § 86)

Formen »Loci« (logi) kan tolkes som en lavstatus-
form (DR § 91), men har sikkert også haft udbre-
delse blandt de højere socialgrupper.

Ordet *bøger* optræder i samme dagbogsnotat i for-
men *bøge* og *bøgger*. Tolkningen, at den sidstnæv-

te form kunne afspejle udtalen »båjjer«, er måske
fristende, men ikke uproblematisk, netop fordi
Thorvaldsens kvantitetsangivelse er så usikker.

Af lavsocialt korrelerede former kan endvidere
anføres:

... efter det lang Tiid havde lagt paa Post Huset
(DR § 130)
Ligge Hand paa
bruget (»brunget«) til de to unge Damer
goorde (gjorde; normalt skrives giode)
postelin (porcellæn)
daalige (dårlige)
Skevne (skæbne, jf. DR § 63)

De mange eksempler på svind af blødt d efter
vokal kan ikke uden videre opfattes som lavsocial-
le, jf. DR § 40 :

Død (dø, hyperkorrektion)
netrykket (nedtrykt)
nøvendig (nødvendig)

Der er flere eksempler på fonetisk d-svind (t i
skriften) foran s:

slottes (slottets)
des (dets)
Justisraad (justitsråd)

Men man kan også hæfte sig ved, at svagtrykssta-
velse undertiden ender på -e, i stedet for på -er.
Meget tyder på, at hvad der i dag er klart forskelli-
ge svagtryksvokaler, hos Thorvaldsen undertiden
har været vanskelige at holde ude fra hinanden:

ander kerke (andre kirker)

og i brevsamlingen:

nyer (=nye)
allenaadigst (allernådigst)

En form som »mejland« for »Milano« var gængs i
tiden.

Forældrene

Thorvaldsens far, som altså muligvis havde været
hans lærer i skrivning, havde ikke svært ved at
udtrykke sig, selv om der var mange brud på kor-
rektheden i hans breve. Her skal nu citeres fra
moderen og faderen med et sønligt mellemspill .

9/12 1797. Fra Karen Thorvaldsen.

Min aller kiæreste og gode søn

ieg længes meget efter dig gud give dete meet brev maae træffe dig ve god hilsen og et foernøye siend da skal det endelig glæde mig.

Hvad mig angaaer da lever ieg ikke som ieg ønsker[,] din fader har ieg ofte bedet om at skrive dig til men forgieves. Hvad akademiet angaaer da kan ieg lade dig vide at du er ves Paae at beholde dine Penge men du maae hvert aaer skrive dem til og lade dem vide hvor du er for det er efter loven[,] ieg tager dig mangfoldig for di styker af berrenstof 60tyve er der solt af dem og din fader har faet 2 Rix Daler for styke og 12 byster men ieg har kuns bekomme lidet der af[,] 16 Rix har han faae af Revenklav og 10 Rix af kroen Prens men hvor han har gjort af dem ved ieg ikke for nar han har noget saa er han sielden hiem hos mig som du vel selv ved[,] Dog er han vær[r]e og ikke bedre[,] Det gjør mig ont at han har sat i Planen at du skulle have dem over til dig det er for at bilde folk noget ind[.]

mien kiære søn der som di [Kunstakademiet] skul forlange af dig at bliv der længer en dine 3 aaer Da maa Du negte det for min skyld for skal det vare længere sa maa ieg Død af sorig[,] vil Gud at ieg maae leve at see Dig igien sa er al min sorig ent[,] Du er aldrig af mine tanker hverken Nat eller Dag da du er mig en kiær og god Søn[,] gud velsigne og bevare Dig fra alt ont og gud give Dig et glædelig nytaar Det ønsker ieg din Moder[,] Du maa ey glæme at skrive mig til med det første for nu venter ieg Paae brev fra Dig[,] ieg er og forbliver Din oprigtige Moder til min Død

Kiøbenhavn d 9 Desember 1797

Thorvaldsens holdt af sine forældre, men var ikke meget for at udtrykke det i breve. Undertiden havde det sin forklaring:

(25/2 1804, dato ikke helt sikker)

Gode Fader!

Efter at have været Syg et hel aar og i al den tiid ikke har kundet arbeide som har sat mig i end forfæning som er udbeskrivelig og da ieg nu var begynde at komme mig lidet faaer ieg de gruelige efterretning for [fra] Justidsraad Abildgaard. hvorledes det gor Skriv mig dog til, og lad mig hvide alt nenv mig de der har giordt noget for Ders Beste

Men det handlede også om at tage sig sammen og så klare skriveopgaven, så godt som han nu kunne – mente faderen:

20/10 1805. Fra Gotskalk Thorvaldsen.

Kiøbenhavn d 20de October

Kiære Søn

Skulde jeg i min sidste Skrivelse have brugt naagle haare Udtrykk da vil jeg bede at du vil skiule dem under Kiærligheds Kaabe. Du kan forestille dig hvorledes jeg var til mode, da jeg kom i Varto, og skulde der vere i mellem halte blinde stumme og alle Slags Krøvlinger. Jeg veste selv knap hvad jeg skrev i Forbittr[el]se. Hvad din Skrivning angaar da skriver du gott nokk til at lese[,] det skal ei fremvises for naaget Collegiom, skrev du litt flittigere vilde det falde af sig selv, der er aldrig naagen stor Kunstner [som] skriver gott. Der er ei en eneste af dine Vener der haver bragt mig naagen Helsen fra dig. Der er heller ingen af dine Venner der har gjort mig naaget gott untagen H^r Justetz[r]aad Abelgaard. Han gav mig tilielp til din Moders Begravelse 10rd. For den Ære Skyld lod jeg hende begrav[e] so hederlig at det kostede mig 53rd som jeg har siden maatt arbeide for at betale. Gud ved hvorledes min bliver og lige gott kan det vere. Jeg forlangte noget Hielp af Westernne men forgiæfes. Den storsnudedede Murmester sagde Du aldrig havde bedet ham at giøre mig naaget gott men din Moder. Jeg gav ham til Svar i Fald han havde givet din Moder Penge var det ei Takk verd, for hun brugte dem til at sette dem bort i Lodderiet og aldrig til Huses Nytte. Af Tømmermester West har jeg faaet 5rd da jeg skulde i Varto og af Abelgaar 15^r for at indfrie mine Senge Klæder som jeg skulde bringe i Varto for at ligge paa. Da din Moder var syg flyde Abelg: mig 2 Gange 5rd som jeg har brugt til hendes Pleie. Om jeg tog Afsked med dig troer jeg var meget timelig. Jeg er nu 66 Aar og meget svag, maa lide Mangel paa et og alt, og altsaa kan vende [vente] Døden hver Dag. Dine Fioliner og Fløyter er hus Timmermester West. 2 af dine Poserstole og ditt Leer er hos Ganelle. Ditt Potraet skal jeg og levere West tillige med 1 Poserstol. Jeg nyder vist ei den Glæde at se dig mer. Jeg skal hilse dig fra H^r Etatz Raad Munrat. Jeg har talt med ham i Dag. Dine Vener skal ei sige at jeg har overhenget dem, og Gud give mig enten Død eller Brød. Jeg fornøyer mig inderlig over at lese alle di Berømelser som der skrives over dig [i] alle Blade som udgaa her i Byen. Kosevitz

har veret i ditt Versted og set ditt Arbeide. Han berømer dig overmode og erklærer at du i Kravt overgaar Canova og gjør ditt Fædredland en stor Ære. Jeg har ei Homør til at skrive mere og Plassen tillader det ei heller Tag dig i Akt for di lomske Italienere. Lev altiid vel. Det Ønsker din oprigtige Fader

G: Tho[r]valdsen

H^r Justitz Raad Skøtt var selv hos mig med ditt Brev

Som det fremgår, havde Thorvaldsen et endnu mere problematisk forhold til dette at skrive end forældrene. Han var hæmmet af, at han yderst sjældent skrev, at han skrev med ulyst i bevidstheden om, at det var fejlfuldt, hvad han skrev, at han havde ringe evne til at danne sig stabile ordbilleder – og at han var ordblind. Her bringes til sidst et citat fra dagbogen på Malta:

Den 1e Feeb. klede ieg mig paae for at gaae til Ministerren ieg gek fø[r]st [til] fesentiren [visitøren] for at faa mine bøger men han sagte ieg fek dem ikke forren paa Mandag ieg gek derfra til miit logije for at faa en til at vise mig vej[?] hvor[?] ieg fek en gammel kelling som heller ikke visste vor det var men sporde sig for hos en glashanler Han kunde talle Tysk som ieg tro at alle Glas Hanler kan Han visst ikke heller Ret vor det var[.] den gamle kellen [kælling? betler?] maatte da spørge sig for inden ieg kom til Minist. havde ieg trende veiledere [? tre og nole damer?] som skulde vise mig til huset[.] ieg kom til ham og thyskede med en tienner som satte [sagde] han spiste[.] ieg vilde nødi gaa med uforrette[t sag] tilbage men bad han vilde melde mig som han og giode

Thorvaldsens udtrykskraft var ikke skriftlig!

Summary

The Language in Thorvaldsen's diary and early letters

The article throws light on Bertel Thorvaldsen's language as it appears in two sources: 1) The only diary fragment preserved in Thorvaldsen's own handwriting. This is a diary he kept from 16 January to 17 February 1797, while he was staying respectively in Malta, at Palermo and in Naples without any of his fellow countrymen around him. 2) Thorvaldsen's early letters from 1793 to c. 1805.

Starting out from the character of the language he acquired in Copenhagen, a number of examples are examined that show how incredibly difficult Thorvaldsen found it to express himself in writing. He had problems on all levels with regard to writing, and there is no doubt that he suffered from dyslexia. He only wrote very reluctantly and most often had others to write his letters for him. Thorvaldsen was himself extremely conscious of his lack of ability to express himself in writing, and on several occasions he made his excuses to the recipient of the letter for the many mistakes in letters he wrote personally.

Anvendt litteratur

Bobé, Louis: *Thorvaldsen i Kærlighedens Aldre*. Kbh. 1938.

Brink, Lars og Jørn Lund: *Dansk Rigsmål 1-2. Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København*. Gyldendal, 1975 (forkortet DR).

Noack, Friedrich: *Das Deutschtum in rom seit dem Ausgang des Mittelalters*, Bd. 1-2, Stuttgart 1927.

Opperman, Th.: *Thorvaldsen, hans Barndom og Ungdom 1768-1797*. G.E.C. Gads Forlag, 1924.

Thiele, J. M.: *Thorvaldsens Biografi, 1. del*. C. A. Reitzel, 1851.

Tak til museumsdirektør Stig Miss og leder af Thorvaldsens Museums Brevcenter, mag.art. Ernst Jonas Bencard for stor hjælpsomhed og værdifulde kommentarer.